

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

מאבות מלאכות שבת (שיעור 13)

מלאכת טוחן – חיתוך אוכל ו"לאלתר"

שיעור מספר 63

בפרק ז' של מסכת שבת (משנה ב) מנו חז"ל את ל"ט אבות המלאכה. סדרת המלאכות הראשונה שנמנתה במשנה היא סדרת "סידורא דפת", דהיינו המלאכות הדרושות בכדי לאפות לחם. בתוך סדרה זו נמצאת מלאכת טוחן. מלאכת הטחינה, במקורה, היא טחינת הדגן כדי לקבל קמח. הקמח הטחון הוא מוצר חדש, שניתן לעשות אתו דברים שלא ניתן לעשות עם גרעיני הדגן - החיטה. יתרה מזו, הדגן המקורי אינו ראוי לשימוש (לפחות לא לשימוש המיטבי והמקובל לדגן). עד כמה צריך הלכתית להרחיב את הגדרת הטחינה כדי לאסור טחינה או חיתוך דק של מוצרים אחרים, שהצורך בטחינתם שונה מהצורך בטחינת הדגן? בשיעור זה נתמקד בעיקר בשאלה זו.

טחינת וחיתוך אוכל

אמנם מלאכת הטחינה, במקורה, עוסקת בטחינת דגן להפקת קמח, אך ממקורות מסוימים עולה שמלאכת טחינה שייכת גם באוכל המוכן לאכילה -

תוספתא מסכת ביצה (יום טוב) (ליברמן) פרק א הלכה יט

אין מרסקין דבילה וגרוגרות וחרובין לפני הזקנים ביום טוב, אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור ואינו חושש במקרה זה מדובר בריסוק של פירות המוכנים לאכילה, אך אינם מוכנים לאכילתם של הזקנים. לכאורה זו הסיבה שהזקנים מחזירים בהקשר זה - בכדי להבהיר שאיסור הטחינה נובע מכך שעתה הדבלות והגרוגרות יכולים למלא את יעודם. ברם, יתכן ש"דיבר הכתוב בהווה" - המשנה תיארה את המציאות הרווחת.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עד עמוד ב

והטוחן. אמר רב פפא: האי מאן דפריס סילקא - חייב משום טוחן. אמר רב מנשה: האי מאן דסלית סילתי - חייב משום טוחן. אמר רב אשי: אי קפיד אמשחתא - חייב משום מחתך

רש"י מסכת שבת דף עד עמוד ב

דסלית סילתי - עצים דקים להבעיר אש.

חברותא שבת דף עד עמוד ב

אמר רב פפא: האי מאן דפריס סילקא חותכו דק דק חייב משום טוחן. אמר רב מנשה: האי מאן דסלית סילתי חותך עצים דק דק כדי להבעיר בהם אש - חייב משום טוחן. אמר רב אשי: אי קפיד אמשחתא מקפיד לחתוך העצים במדה - חייב משום מחתך, שהוא אחד מאבות מלאכות, שחותך את העור במדה מדויקת כדי לעשות ממנו רצועות וסנדלים. לכאורה בסוגיה יש שלושה חידושים. חיתוך סילקא¹ אסור משום טוחן. המשמעות, לכאורה, היא שיש איסור טוחן בחיתוך, ולא רק בטחינה. מעבר לכך, יש איסור טוחן בירק. חידוש שלישי הוא שחיתוך העץ, שאיננו אוכל כלל, אסור משום טוחן. ר"ח דוחה את שני החידושים הראשונים -

רבינו חננאל מסכת שבת דף עד עמוד ב

אמר רב פפא האי מאן דפריס סילקא. פירוש כעין כתישה, ולא כעין חיתוך, חייב משום טוחן. וכן מאן דסלית סילתי, פירוש - עצי דקלים, שעומדין שיבי שיבי כעין נימין וכשמפרק הנימין הללו יוצא בינית כמין קמח דק, לפיכך חייב משום טוחן

ר"ח מסביר שהחיתוך עצמו אינו טחינה. "פריס" זו כתישה, ולא חיתוך (כמובן שהר"ח ער לאפשרות האחרת בביאור הגמרא, ולכן הוא מדגיש "ולא כעין חיתוך"). הרא"ש מפרש שר"ח חולק גם על החידוש השני, וסובר שאין איסור לטחון אוכל -

רא"ש מסכת שבת פרק ז סימן ה

הטוחן אמר רב פפא האי מאן דפריס סילקא בשבת חייב משום טוחן. פרי"ח ז"ל עצי דקלים שעומדים שיבי שיבי כעין נימין, שכשמפרק הנימין הללו יוצא מביניהן כמו קמח דק ... ופירוש הגון הוא, דומיא דסלית סילתי. ומה שפרש"י דפריס סילקא שמחתך ירקות דק דק פירוש תמוה הוא, דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך ביה טחינה!

¹ מקובל לזהות את הסילקא כתרד. בהמשך נעיר על כך.

הרא"ש מבאר שר"ח מתכוון לבאר ששתי המימרות עוסקות בעצים. המימרא הראשונה עוסקת בכתישתן, והמימרא השנייה עוסקת בחיתוך העצים, כאשר מתכוון² גם להפיק את ה'קמח הדק', ולכן חייב משום טוחן. לפי שיטה זו, ר"ח חולק על שני החידושים – הוא סובר שחיתוך איננו טחינה, ושאינו איסור לטחון אוכל המוכן לאכילה.

ברם, כפי שראינו, בדברי ר"ח אין זה ברור שביאר את "פרים סילקא" כחיתוך העצים. לאור זאת, הקרבן נתנאל מבאר את דברי הרא"ש אחרת –

קרבן נתנאל מסכת שבת פרק ז סימן ה אות ח

ופירוש זה שפירש רבינו על דפרים סילקא לא מצינו בשום מחבר. ולולי דמסתפינא הייתי אומר שטעות נפל בספרים וכצ"ל האי מאן דסלית סילתא פרי"ח עצי דקל כו'. ופי' הגון הוא, דומיא דפרים סילקא (ר"ל בדומה שהוא דבר מאכל). ומה שפירש"י סלית סילתא דמחתך עצים דק דק פי' תמוה הוא דבר שאינו אוכל ומחתך דק דק אין שייך בו טחינה

הקרבן נתנאל מציע שהר"ח מבאר ש"סלית סילתא" אינו חיתוך עצים סתם, אלא חיתוך דקלים הראויים לאכילה. הרא"ש מתכוון להתווכח עם רש"י על החידוש השלישי שצינו. כזכור, החידוש השלישי העולה, לכאורה, מן הסוגיה, הוא שיש איסור לטחון גם דברים שאינם ראויים לאכילה. לפי פירושו זה, הרא"ש אומר מעדיף את פירושו של ר"ח, המבאר את הסוגיה בעצים הראויים לאכילה, ולא לקבל את החידוש הזה. (כלומר – לפי פשט דברי הרא"ש, הרא"ש דוחה את החידוש השני. לפי ביאורו של הק"נ, הרא"ש דוחה את החידוש השלישי).

ברם, הק"נ ער לכך שקשה לדחות את החידוש השלישי –

אמנם בפ"ד דביצה סימן ד' כתב רבינו דהמבקע עצים דק דק חייב משום טוחן וכן הוא במרדכי בפ"ב דביצה.

נעמיק עוד בחידוש השני. האם אסור לחתוך ירקות חיתוך דק בשבת (כמובן שהנחת השאלה כפופה לחידוש הראשון. יתכן והאיסור הוא רק לכתוש, ואין איסור לחתוך, כדברי ר"ח. נשוב לנקודה זו בהמשך)?

תוספות מסכת שבת דף עד עמוד ב

האי מאן דפרים סילקא - דוקא בסילקא שייך טחינה, אבל שאר אוכלין שרי

מסתבר שכוונת בעלי התוספות איננה שחייבים על חיתוך סילקא בלבד, אלא שלסילקא יש מאפיין ייחודי, הקיים בירקות מסוימים, ואיסור החיתוך חל לגביהם ולא לגבי ירקות אחרים. אך בעלי התוספות אינם מבארים מה מייחד את הסילקא. נציג שלושה הסברים אפשריים –

א. החיתוך מכין את הסילקא לאכילה

האגלי טל מקשה על בעלי התוספות – אמנם לא ניתן לאכול את הסילקא לפני שחתכו אותו (בשונה מרוב הפירות והירקות, שניתן לאכלם שלמים). אך ביחס למלאכות אחרות לא מצאנו הבחנה כזאת. אסור לאפות תפוחים, למרות שניתן לאכלם חיים!

אגלי טל מלאכת טוחן ס"ק יז אות ב

טחינה אינה רק בדברים שאין נאכלים בלעדיה ויש לחלק, דאשני בישול, שמשנה הדבר מכמות שהיה, מה שאין כן טחינה. ובפרט המחתך, שהוא רק עושה מאחד שניים או שלושה, אבל בעצמותה אין שום שינוי. על כן אינו חייב, רק אם מכשירו לאכילה

בשונה מבישול, החיתוך איננו משנה את התרכובת של הפרי או הירק. הוא רק מחלק אותו לחלקים. לכן אין לזהות בחיתוך איסור מלאכה, אלא אם כן חיתוך זה מכין אותו לאכילה, במובן שלפני החיתוך לא היה ניתן לאכלו, ואחרי החיתוך – ניתן.

את רוב הפירות והירקות ניתן לאכול כמות שהם, או שאין יכולת לאכול אותם כמות שהם, אך החיתוך איננו מכין אותם לאכילה, אלא צריך לבשלם כדי לאכלם. בהגדרה הראשונית העולה מסברת האגלי טל, איסור החיתוך יחול רק על פירות וירקות שאינם נאכלים שלמים, אלא חתוכים בדווקא³.

² אחרת זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. ועיין בחידושים המיוחסים לר"ן, המבאר שבכך שונה חיתוך העץ מסיתות אבנים וכדו'. אחרי

סיתות האבנים אין שימוש ב'קמח', ואילו בנסורת של העץ ישנם שימושים רבים.

³ אלו ירקות כלולים בזה? יש ירקות עלים מסוימים שקשה לאכול אותם שלמים. יתכן שהגמרא מתייחסת לזן של תרד שקשה לאכול ללא חיתוך, או מכירים זנים שכאלה. יש לציין שסלק זו דוגמא מצוינת לירק שלעולם אינו נאכל חי, אלא אם כן הוא חתוך.

הסבר זה מתחבר למה שעלה מדברי הברייתא לעיל האוסרת את טחינת הירקות לפני הזקנים. הירקות הללו אינם ראויים לאכילה על ידי הזקנים. טחינתם מכינה אותם לאכילה, כפי שפוסק המגן אברהם על –

מגן אברהם סימן שכא ס"ק יז

משמע דלפני מי שיכול ללועסו כך שרי

דברי המגן אברהם מתחברים היטב לדברי האגלי טל. איסור חיתוך פירות וירקות חל רק אם החיתוך מכין אותם לאכילה.

כמובן שהראשונים והפוסקים החולקים על פסיקה זו יבארו את הברייתא בצורה שונה –

ביאור הלכה סימן שכא סעיף יב ד"ה * לפני זקנים

ולעני"ד אין דבריו מוכרחין דנקט לפני זקנים משום אורחא דמילתא שהם אינם יכולין לאכול אם לא יחתכום דק דק אבל לעולם בדבר שהוא משום גדולי קרקע שייך בו טחינה בכל גווני

בהמשך נעמיק בסברא זו.

ב. דרך הכנתו

תוספות הרא"ש מצטט את דברי בעלי התוספות, עם תוספת חשובה –

תוספות הרא"ש מסכת שבת דף עד עמוד ב

האי מאן דפריס סילקא חייב. דוקא בסילקא שייך טחינה שכן דרכה בכך אבל בשאר אוכלים שרי.

ניתן לבאר את ביאור הרא"ש לדברי בעלי התוספות בדומה להסבר של האגלי טל. אך נראה שזהו איננו המוקד. משמע שהאיסור נובע מעצם כך שזהו האופן הקבוע בו מכינים את הירק הזה לאכילה. הנוהל הקבוע של החיתוך לפני האכילה הופך את החיתוך למשמעותי, ולחלק מאב מלאכת הטוחן. שיטה זו תחמיר הרבה יותר מהשיטה של האגלי טל. ישנם פירות ירקות רבים שלא רגילים לאכלם ללא חיתוך, למרות שניתן לאכול אותם ללא חיתוך. לסברת המגן אברהם והאגלי טל בביאור בעלי התוספות חיתוך זה יהיה מותר, ולפי ביאור הרא"ש בשיטתם יהיה אסור.

ג. החיתוך הוא שלב בהכנת הסילקא

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף עד עמוד ב

האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן. כתב הרא"ה ז"ל דדוקא סילקא, שהוא מחוסר הכשר אחר, דהיינו בישול, ולאפוקי פת וכל דבר הראוי לאכילה בלא מחוסר הכשר אחר, דמותר, דאוכלא דאיפרת ע"כ. וכן כתב בעל התרומה, דמותר לחתוך בצלים בשבת, בין ביד בין בסכין, כיון דנאכל כמות שהיא

לפי הרא"ה ובעל התרומה, כוונת הגמרא היא לאסור חיתוך דק של סילקא בלבד, מכיוון שאי אפשר לאכול סילקא כמות שהוא. מותר לחתוך בצל, וקל וחומר שמותר לחתוך מלפפון ועגבניה (מסתבר שהתרומה בחר את הדוגמא של הבצל, מכיוון שבדרך כלל לא אוכלים אותו ללא חיתוך. אך מכיוון שניתן לאכול ללא חיתוך, מותר). איסור טוחן חל על ירקות שחיתוכם הוא חלק מהליך ההכנה ההכרחי שלהם.

מהי הסברא לכך? מדוע דווקא טחינה המכינה את הירק לבישול היא תולדת טוחן?

לכאורה שורש העניין הוא הטחינה המקורית. החיטים אינן ראויות לאכילה כמות שהן. דרך הכנתם המיטבית היא על ידי טחינה, המפיקה קמח, שאחרי הפקתו איננו מוכן לאכילה, אלא מוכן להכנה לאפיה. לכאורה הר"ן אומר שתולדת הטחינה הזאת היא חיתוך של פירות וירקות, שהכנתן לאכילה תעשה על ידי טחינה שלאחריה תבוא אפיה.

בהמשך נשוב לנקודה זו.

הר"ן ממשיך ומביא את שיטת החולקים –

ויש מחמירין ואוסרין לפרר פת לתינוק בשבת, לפי שהוא מחוסר הכשר אחר. ולא נהיר דכל דטוחן אחר טוחן לית ביה משום טוחן, ומיהו מותר לחתוך ירקות לצורך העופות שהרי אמרו מחתכין הדלועין לפני הבהמה

מחידושי הר"ן לכאורה עולות שתי סיבות להתיר את טחינת הלחם – א. הלחם ראוי לאכילה ללא הטחינה. הטחינה איננה מכשירה אותו לאכילה (בשונה מהסילקא, כאמור). ב. הלחם כבר עבר טחינה, ואין טוחן אחר טוחן.

לסיכום שיטות הראשונים שלמדנו עד כה ביחס לאיסור לחתוך אוכל הראוי לאכילה – לפי הרא"ש (שלא כק"נ) אין איסור לטחון אוכל.

לפי בעלי התוספות, מותר לטחון אוכל, למעט סילקא. מה מייחד את הסילקא? – לסברת האגלי טל – אוכל שלא ניתן לאכול ללא החיתוך.

לסברת הרא"ש בדבריהם – אוכל שלא רגילים לאכול ללא חיתוך.

לסברת החידושים המיוחסים לר"ן – אוכל שהחיתוך הוא חלק מהליך הכנתו (שאחריה יבוא בישול)

לפי היש מחמירים שציטט, אסור לטחון כל אוכל.

לגבי החידוש הראשון –

כבר הזכרנו בעבר את ההיתר המיוחד לקנוב ירק ביום הכיפורים. בעלי התוספות שם מעירים על כך –

תוספות מסכת שבת דף קיז עמוד ב

... ולא דמי להא דאמר בפרק כלל גדול 'האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן', דהתם מיירי כשעושה חתיכות דקות מאד, והכא מיירי כשעושה חתיכות גדולות

בעלי התוספות חולקים על ר"ח, בכך שסוברים שיש איסור טוחן בחיתוך. אך רק אם החיתוך הוא דק באופן שמצדיק לקרוא לו 'טחינה'.

לכאורה דברי בעלי התוספות כאן חולקים על דברי בעלי התוספות לעיל. בעלי התוספות בדף ע"ד ע"ב פוסקים שאיסור חיתוך הסילקא הוא ייחודי לסילקא. אם כך אין להקשות מההיתר לקנוב ירק על האיסור לחתוך סילקא!

לפני שנפרט את היחס בין הדברים, חשוב לציין שאין בכך קושי מהותי. פעמים רבות דברי בעלי תוספות שונים מופיעים ב"תוספות" שלפנינו, למרות שהם חולקים זה על זה⁴. אנו מבקשים לבחון אם יש בהכרח מחלוקת בין בעלי התוספות.

נבחן את דבריהם כנגד שלושת ההסברים שהעלנו לדבריהם –

א. "פריס סילקא" מכין לאכילה את הסילקא, שלא היה ראוי לאכילה ללא החיתוך. לכאורה אין הכרח לבאר שקניבת הירק מתייחסת לירק מסוג הזה.

ב. "פריס סילקא" מתייחס לסוגי ירקות שדרך הכנתם הקבועה היא על ידי חיתוך. לכאורה היתר קניבת הירק מתייחס לירקות שזו דרך הכנתם. אם כך, לפי שיטה זו לכאורה ישנה סתירה בין הגמרות, ועל כן יש צורך בתירוצם של בעלי התוספות בדף קי"ד. לפי שיטה זו, אין סתירה בין דברי בעלי התוספות, אדרבה, הם משלימים זה את זה.

ג. "פריס סילקא" מתייחס לירקות שחיתוכם הוא חלק מהליך הכנתם, ואחרי החיתוך עומדים לבישול. לפי שיטה זו אין סתירה כלל בין "פריס סילקא" לבין קניבת ירק.

שיטת הרמב"ם

רמב"ם הלכות שבת פרק ח הלכה טו

המחתך ירק תלוש הרי זה תולדת טוחן, וכן הנוסר עצים ליהנות בנסורת שלהן

הרמב"ם פוסק שחיתוך ירקות לחתיכות קטנות זו תולדת הטוחן. הכסף משנה מציין שהפוסקים הקשו על דבריו –

כסף משנה הלכות שבת פרק ז הלכה ה

כיצד המחתך ירק וכו'. כתב הרמ"ן: היה לו לפרש דווקא ירק שאינו נאכל חי, אבל ירק הנאכל חי, כגון שום וכיוצא בו, מותר לחתכו, כמו הפת, כי היכי דלא תיקשי ליה יום הכיפורים שמותר בקניבת ירק וצ"ע, עכ"ל

⁴ הזכרנו לעיל שהרא"ש, בתוספותיו, הכניס שיטה של בעלי התוספות החולקת על פסיקתו. בלשונו שם אין רמז לכך שהוא איננו מקבל את שיטתם. אנו יודעים זאת רק על ידי עיון בפסקיו. הריטב"א ציטט את דברי בעלי התוספות לעיל בשם ר"י. בהחלט יתכן שדיבורים אחרים של תוספות יהיו ציטוטים של בעלי תוספות אחרים.

הרמ"ך מקשה על הרמב"ם את הקושיה שלמדנו בדברי בעלי התוספות. כיצד הרמב"ם מתיר קניבת ירק, אך אומר שחיתוך של ירק הוא תולדת טוחן? הרמ"ך מציע תירוץ לדברים – איסור חיתוך ירקות הוא רק ביחס לירקות שאיננו נאכל כמות שהוא חי (בדומה לביאור שהובא בדברי החידושים המיוחסים לר"ן, לעיל). יש לציין שהרמב"ם עצמו הצביע על הבחנה שכזו במקום אחר –

רמב"ם הלכות שבת פרק ז הלכה ה

התולדה היא המלאכה הדומה לאב מאלו האבות, כיצד המחתיך את הירק מעט מעט לבשלו הרי זה חייב, שזו המלאכה תולדת טחינה, שהטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה, וכל העושה דבר הדומה לזה הרי זה תולדת טוחן

הצגה זו מזכירה את הדברים שהובאו בחידושים המיוחסים לר"ן. שם הובאו דברי הרא"ה, הסובר שרק חיתוך המכין את הירק לבישול הוא אסור. לכאורה מדברי הרמב"ם כאן עולה דבר דומה. חיתוך הירק כדי לבשלו הוא תולדת טוחן. הרמ"ך מציע שהדברים נסובים אודות ירקות שאינם נאכלים חיים.

מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות שבת פרק ז הלכה ה

המחתיך את הירק. עיין בכ"מ מה שהקשה בשם הרמ"ך ובתוספות דף קי"ד ע"ב בד"ה אלא לקניבת ירק תירצו זה מרכבת המשנה מעדיף לא להציע אפשרויות חדשות, אלא מפנה אותנו בחזרה לדברי בעלי התוספות שלמדנו לעיל. כלומר, גם הרמב"ם מתיר לקנוב ירקות (חיתוך גס), ואוסר לחתוך את הירק חיתוך דק, ללא תלות בסוג הירק.

ברם, בבית יוסף (סימן שכ"א, לסעיפים ט, יב) גורס את המילה "לבישול" בשתי ההלכות, וכך מסיק שאכן לפי הרמב"ם החיתוך לבישול הוא האסור. מדוע?

בית יוסף אורח חיים סימן שכא (לסעיפים ט, יב)

נראה שהוא ז"ל מפרש דדוקא נקט 'סילקא', שחותכין אותה דק דק לבישול, והוא הדין לשאר ירקות, שחותכין אותן דק דק לבישול. ואפשר דאפילו הן נאכלות כמו שהן חיות, אם חתך אותן דק דק לבשל, נמי מיחייב, אבל אם רוצה לאכלן חיות, אפילו חתכן דק דק לית בהו משום טוחן

נראה שהבית יוסף מבאר את דברי הרמב"ם כלוקח צעד נוסף מעבר לדברים שלמדנו בחידושים המיוחסים לר"ן. למדנו שם בשם הרא"ה שאוכל שאיננו מוכן לאכילה, והכנתו נעשית על ידי חיתוך ובישול, היא תולדת הטוחן. הרמב"ם לא ציין את התנאי שמדובר בירקות שאינם ראויים לאכילה. הבית יוסף מציע שלשיטתו, כל עוד התהליך הוא תהליך דומה – של טחינת הירק הקודמת לבישולו – זו תולדת הטוחן. בהמשך נעמיק בסברא זו.

ברם, ערוך השולחן דוחה את הטענה הזאת –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שכא סעיף ד

אמנם לעני"ד מאד תמוה, דמאי נפקא מינה במלאכת טחינה אם כדי לבשל או שלא לבשל? ושמה תאמר מפני שעיקר טחינה הוא בקמח, והוא כדי לאפות, הא ... המכה על הפשתן חייב משום טוחן, והרי חייבים גם בעצים ובמתכת כששפין אותו ... ולולי דברי רבינו הבי"י הייתי אומר דמ"ש הרמב"ם כדי לבשלו אין כונתו דוקא לבשלו אלא כלומר שמחתכו דק דק עד כדי לבשלו דהמחתיך לבישול מחתיך דק דק

ערוך השולחן (אחרי שמציע את הסברא שהעלנו בביאור שיטת הרא"ה) דוחה את הסברא שחיתוך נחשב לטחינה רק אם חתך כהכנה לבישול. הוא מבאר שהרמב"ם מתכוון לגודל החיתוך האסור. החיתוך איננו צריך להיות מיועד לבישול, אך גודל החתיכות צריך להיות דק ברמה המתאימה לבישול.

הערה עיונית על הדיון עד כה

כאן המקום להעמיק בקשר בין החידוש הראשון והשני. זכור, החידוש הראשון שהערנו עליו הוא שחיתוך עשוי להיות תולדה של טוחן. החידוש השני הוא שגם חיתוך פירות וירקות עשוי להיות חלק ממלאכת טוחן. הקרבן נתנאל (על הרא"ש שם, אות י) מוכיח את הטענה שאין איסור לטחון אוכל המוכן לאכילה מכך שמותר לחתוך אוכל בשבת כדי לאכול אותו, ולכאורה אין הגבלה ברורה לגודל החיתוך המותר. זה מוכיח את הטענה, כעת נבקש לברר את המהות שלה ושל מלאכת הטוחן.

מה מחדש בשני החידושים הללו? הטחינה היא ביצוע פעולה על מוצר שאיננו ראוי לשימוש, והפיכתו למוצר אחר, שימושי יותר. גרעיני הדגן אינם ראויים לשימוש העיקרי. הקמח איננו דומה לגרעיני הדגן, והוא שימושי יותר. ניתן לזהות שתי תוצאות בעלות משמעות לפעולה זו – א. צורנית – הקמח איננו דומה לחיטה. ב. מהותית – הקמח הוא מוצר שונה מהחיטה.

כפי שהציג האגלי טל שלמדנו לעיל, ללא הבחנה זו לא ברור מה מחדשת הטחינה. הרי החפץ הטחון הוא אותו החפץ, בחלקים קטנים יותר!

לדוגמא, חיתוך מלפפון איננו עושה אף אחד מהדברים הללו. המלפפון אכיל כמות שהוא. יתכן וחיתוכו מקל על האכילה, אך לא מדובר על הבדל מהותי. גם מבחינה צורנית – מלפפון חתוך איננו שונה מהותית ממלפפונים אחרים. לכן שני הדברים הללו נראו לנו מחדשים – החיתוך איננו מייצר תוצר שונה מהותית מבחינה צורנית, והן לא מבחינת שימושיותו.

דברים אלו מקבילים לשני החידושים שצינו. החידוש הראשון הוא שחיתוך גם יכול להיחשב טחינה. החידוש בזה הוא שצורנית לכאורה אין הבדל משמעותי בין המוצר המקורי לבין התוצר של החיתוך. החידוש השני חידש שיש איסור טוחן גם ביחס לפירות וירקות הראויים לאכילה. החידוש שבה הוא שאין הבדל מהותי מבחינת אפשרויות השימוש במוצר המקורי ובתוצר של הטחינה.

רוב הראשונים, שאת דבריהם למדנו עד כה, חיפשו כיצד ניתן לבאר שבחיתוך הסילקא לפחות אחד מהדברים הללו יתחדשו –

הרא"ש פוסק שאין איסור לחתוך אוכל הראוי לאכילה. כלומר, אם החיתוך איננו מחדש יכולת שימוש במוצר החתוך, אין בכך תולדת טחינה.

[כזכור, הקרבן נתנאל ביאר את דברי הרא"ש אחרת].

ביאור האגלי טל את דברי בעלי התוספות המשיך את דברי הרא"ש. החיתוך האסור הוא רק חיתוך המחדש שימושיות ויכולת אכילה במוצר הנחתך.

בדברי הרא"ה עלה תנאי שמטרת החיתוך תהיה דומה למטרת הטחינה המקורית – יצירת מוצר המוכן לבישול. ערוך השולחן הקשה – מדוע להתנות שיהיה דומה לתהליך שעובר החיטה? לכאורה התשובה לכך טמונה בדברי האגלי טל. לכאורה חיתוך איננו משנה ואיננו מחדש דבר בפרי או בירק. בכדי שנאמר שהחיתוך דומה לטחינה, צריכים לזהות תהליך דומה לתהליך שעוברת החיטה.

אחרי חידוד זה, ניתן להציע הגדרה דומה ביחס לביאור הרא"ש את דברי בעלי התוספות. החיתוך גרידא איננו מחדש דבר בירק. על כן הוא נחשב משמעותי רק לאור זאת שבדרך קבע הוא חלק מהליך הכנת האוכל. הרמב"ם, לפי הרמ"ך והב"י, דומה מאוד לדברי הרא"ה. החידוש בדבריו, כפי שמציין הבית יוסף, הוא שגם אם מדובר באוכל הראוי לאכילה, מכיוון שאיסור החיתוך הוא מצד האופי של ההליך שהוא עובר, אין זה משנה אם הוא ראוי לאכילה או לא.

מרכבת המשנה (ולכאורה גם ערוך השולחן) חולק על כך, ומבאר שהרמב"ם מבחין בין חיתוך חתיכות גדולות וקטנות, כשיטת בעלי התוספות (בדף קיד ע"א). החיתוך נחשב לטחינה רק אם התוצר קטן דיו. ביאור זה מתמודד עם החידוש הראשון, ואומר שחיתוך יחשב לטחינה רק אם התוצר מייצר משהו חדש צורנית.

לסיכום:

אמנם מלאכת הטחינה, במקורה, עוסקת בטחינת דגן להפקת קמח, אך ממקורות מסוימים עולה שמלאכת טחינה שייכת גם באוכל המוכן לאכילה.

בתוספתא (מסכת ביצה פרק א) נאסר לרסק דבילה וגרוגרות לפני הזקנים.

במסכת שבת (דף עד עב) רב פפא אוסר לחתוך סילקא.

הצבענו על שלושה חידושים בדברי רב פפא –

א. מלאכת טוחן עשויה לכלול חיתוך, ולא רק ריסוק וכתישה.

ב. מלאכת הטחינה עשויה להתייחס גם לירקות הראויים לאכילה.

ג. מלאכת טוחן מתייחסת גם להפצים שאינם אוכל.

עמדנו על הקשר בין שני החידושים הללו. לכאורה מצד עצמו, הטחינה איננה מחדשת דבר, כפי שציין האגלי טל. הטחינה הופכת חפץ גדול לאותו החפץ, בחלקים קטנים רבים. מה החידוש שניתן לזהות בטחינת דגן? ניתן להצביע על שתי משמעויות – א. צורנית – הקמח איננו דומה לחיטה. ב. מהותית – הקמח הוא מוצר שונה מהחיטה.

החידוש הראשון מתייחס לפן הראשון. אם בטחינה ניתן לזהות שינוי צורני, הרי שבחיתוך זה יותר קשה.

החידוש השני מתייחס לפן השני. אם אוכל כבר ראוי לאכילה, לכאורה קשה לזהות יתרון מהותי שהטחינה מקנה לו.

לכאורה מטעם זה ר"ח חולק על שני החידושים הללו. הטחינה צריכה לעמוד בשני הקריטריונים הללו – לחדש חידוש צורני בחפץ הנטחן, ולחדש בו חידוש מהותי. הטחינה צריכה לתת לנטחן איכות שלא הייתה בו קודם. רוב הראשונים מבארים את הסוגיה באופן שלפחות אחד מהחידושים הללו זוכה להתייחסות – הרא"ש מבאר שמדובר באוכל שאיננו ראוי לאכילה. זאת מכיוון שהוא מקבל את החידוש השני. בעלי התוספות בשבת דף עד ע"ב פוסקים שדברי רב פפא אוסרים חיתוך של סילקא בלבד. מהו המאפיין של סילקא הגורם לאיסור ייחודי זה? למדנו שלושה הסברים –

1. בדברי האגלי טל עלה שהחיתוך המשנה את מהות הפרי, והופך אותו מפרי שאיננו ראוי לאכילה לפרי הראוי לאכילה, זהו החיתוך האסור (הגדרה זו קשורה לנקודה ב' – חיתוך ייחשב טחינה רק אם הוא משפיע על המהות של הפרי).
 2. בחידושים המיוחסים לר"ן הובאו דברי הרא"ה, הסובר שרק חיתוך המכין את האוכל לבישול זו מלאכת טחינה. ביארנו שזה דומה מאוד לדגנים – הם אינם ראויים לאכילה, והדרך המקובלת להכינם היא על ידי טחינה ולאחריה אפיה. ערוך השולחן תמה על כך – מדוע רק חיתוך הדומה להליך הכנת הדגן לאכילה זו תולדת טוחן? לכאורה התשובה לכך טמונה בדברי האגלי טל. לכאורה חיתוך איננו משנה ואיננו מחדש דבר בפרי או בירק. בכדי שנאמר שהחיתוך דומה לטחינה, צריכים לזהות תהליך דומה לתהליך שעובר החיטה.
 3. בדברי הרא"ש מבאר את דברי בעלי התוספות, שחיתוך ירק שזו מהותית חלק מדרך הכנתו זו תולדת המלאכה. ניתן לבאר שדבריו קרובים לדברי החידושים המיוחסים לר"ן. החיתוך גרידא איננו מחדש דבר בירק. על כן הוא נחשב משמעותי רק לאור זאת שבדרך קבע הוא חלק מהליך הכנת האוכל.
- הרמב"ם בפרק ח' מהלכות שבת פוסק שחיתוך ירק הוא תולדת טוחן. הרמ"ך מקשה מדוע לא ביאר מהו ההבדל בין איסור זה לבין היתר קניבת הירק ביום הכיפורים? הרמ"ך מציע לחלק בין ירקות שחיתוכם מכין אותם לבישול לבין ירקות אחרים. לכאורה דבריו מתחזקים מדברי הרמב"ם בפרק ז', שם הרמב"ם פוסק שהחיתוך את הירק לבישול חייב. הבית יוסף הסכים שכך יש ללמוד את הרמב"ם, שחייב החיתוך מצד מלאכת טוחן תקפה רק אם חתך ירקות כהכנה לבישול, ואפילו אם הירקות ראויים לאכילה גם ללא החיתוך.
- לכאורה העיקרון העולה דומה לעיקרון שלמדנו בדברי הרא"ה המובאים בחידושים המיוחסים לר"ן. החיתוך הוא תולדת טוחן רק אם החיתוך הוא חלק מהליך הכנה שכזה.
- מרכבת המשנה מפנה לדברי בעלי התוספות בדף קיד. בעלי התוספות מבינים בין חיתוך דק לבין חיתוך שאינו דק. לכאורה דבריהם מתייחסים לפן הראשון. חיתוך שאינו דק אינו מחדש צורנית. אין הבדל בין מלפפון גדול וקטן, ובין מלפפון גדול שנחתך למספר חלקים וכעת הוא כמו הקטן. אך חיתוך המלפפון לקוביות קטנות מאוד יכול להיות מזוהה כיצירה חדשה.

למעשה, השו"ע פוסק שאסור לחתוך ירקות דק דק –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכא סעיף יב

המחתך הירק דק דק, חייב משום טוחן נגה; וס"ה דאסור לחתוך גרוגרות ומרוצים לפני זקנים

הרב עובדיה מעיר על כך –

שו"ת יחיה דעת חלק ה סימן כז

שאלה: האם מותר לרסק במזלג בשבת בננה או ירק מבושל לצורך תינוק, ודין עשיית סלט בשבת. פסק מרן בשלחן ערוך (או"ח, סימן שכא סעיף יב): המחתיך את הירק דק דק חייב משום טוחן. ולכאורה היה לו לפסוק כהרמב"ם והרא"ש, שני עמודי ההוראה, אשר נלוו עמם הרמב"ן והרא"ה והריטב"א וספר התרומה והתוספות והמאירי והרמ"ך, שכולם סוברים להתיר לחתוך דק דק פירות וירקות הנאכלים חיים, ואפשר שמכל מקום מצא לנכון לחוש לדברי האוסרים בספק איסור תורה. וצ"ע. ועל כל פנים כשיש ספק נוסף נראה בודאי להקל כדעת רוב הפוסקים הנ"ל.

נראה שהשו"ע פוסק את ההלכה באופן זה לחומרה, נגד רוב הראשונים. מכיוון שכך, כאשר ישנן סיבות נוספות להקל, ניתן להקל.

לאור זאת, יש לעיין במספר דיונים נוספים לפני שנעסוק בהלכה למעשה. בשיעור זה נעיין בדיון אחד, ואת הגדרים הנוספים נלמד בעזרת ה' בשיעור הבא.

חיתוך הסמוך לסעודה**שו"ת הרשב"א חלק ד סימן עה**

מסתברא דהא דפריס סילקא דוקא במחתך דק דק כדי לאוכלו למחר או אפי' לבו ביום ולאחר שעה. לפי שדרכו של סילקא לחתכו דק דק בערב בשולו. וכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב. אבל לאוכלו מיד מותר. שלא אסרו על אדם לאכול מאכלו חתיכות גדולות או קטנות. דכענין שאמרו (שבת עד ע"א) לענין בורר ... דאלמא כל שאוכל לאלתר כדרך שדרכן של בני אדם לאכול, אף על פי שיש באותו צד בעצמו חיוב חטאת בשמניח לאחר זמן, ואפילו לבו ביום, וה"נ דכוותה היא

בשיעור 61 למדנו מתשובה זו שהרשב"א סובר שהיתר הברירה לאלתר מבוסס על כך שהיא נעשית ב'דרך אכילה'. הרשב"א אומר שכשם שניתן לאכול את האוכל וללעוס אותו בשיניים, מותר גם לחתוך אותו על הצלחת לפני האכילה, ומותר גם לחתוך אותו כהכנה לאכילה. כל האפשרויות הללו הן במסגרת ההיתר של 'דרך אכילה'. הן איש חי מחדד טענה זו –

שו"ת רב פעלים חלק א - אורח חיים סימן יט

ענין חתוך הירק, דמתיר הרשב"א ז"ל באוכל לאלתר, היינו טעמא, כי הטחינה היא רק ישנה בתבואה וכיוצא, אך חיתוך הירק אסור משום דדמי לטחינה של תבואה. מיהו זה אינו אלא בחותך להניח, אבל בחותך ואוכל לאלתר אין זה דומה לטחינה של תבואה, אלא הוא דרך אכילה, כי כל מאכל קודם שיבלענו צריך לטחון אותו בשיניו, דהלעיסה היא טחינה, ומה לי לועס וטוחן בשיניו ואוכל מה לי חותך בידי קודם ואוכל ולכן כל שאוכל לאלתר שרי, דאין זה דומה לטחינה של תבואה שטוחן ומניח ברם, יש לציין שבתרומת הדשן נשאל –

תרומת הדשן סימן נו

שאלה: מי שאינו יכול ללעוס יפה בשיניו, ויש לפניו בשר שאינו רך, כגון צלי שהוא קשה ללעוס, שרי ליה לחתוך הבשר בשבת דק דק בסכין ולאוכלו אח"כ או לאו?

תרומת הדשן מתיר, בעיקר בצירוף של כמה קולות – שהבשר עקרונית ראוי לאכילה גם בלי החיתוך (על סמך הראשונים שלמדנו לעיל), ודן אם יש איסור לטחון מוצרים שאינם גידולי קרקע. אך הוא איננו מזכיר את ההיתר הפשוט ביותר לכאורה – מכיוון שהבשר לפניו מוכן לאכול אותו, חיתוכו הוא דרך אכילה! החזון איש מוכיח שהיתרו של הרשב"א נאמר רק על חיתוך הירקות, ולא ריסוקם –

חזון איש חלק אורח חיים סימן נז

יש לתמוה על זה מהא דתניא בתוספתא 'אין מרסקין דבלה גרוגרות וחרובין לפני זקנים', ולשון 'לפני זקנים' מתפרש שהם מסובין לאכול. ואף אם יש לדחוק ולפרש 'ליתן לפני זקנים', מכל מקום, כיוון דלפני זקנים באמת שרי, לא הוה ליה לתנא למיתני בלשון שיש לטעות. ועוד דתנא מהדר אתקנתא ויהיב שריותא בקתא דסכינא, ליתני דמרסק סמוך לאכילה!

לכן נראה דלא התיר הרשב"א רק חיתוך דק דק, כיוון דעיקר החיתוך הוא דרך אכילה אין חילוק בין חתיכות גדולות וקטנות והכל מיקרי דרך אכילה. אבל ריסוק, היינו כתישה כמעשה הטחינה ממש, ואין זו דרך אכילה אלא תיקון המאכל על צורה אחרת, אין אכילתו מיד פועלת כאן כלום

החזון איש מנמקם את חידושו של הרשב"א ביחס לחידושים שהגדרנו לעיל. טחינת האוכל מייצרת תוצר שונה וחדש. חיתוך האוכל איננו מייצר תוצר שונה מהותית מהמוצר המקורי. ודאי שמותר לחתוך אוכל בזמן אכילתו. הרשב"א ביאר שמה שאסרה הגמרא הוא חיתוך לצורך הכנת הירקות לשימוש עתידי. מכיוון שהחתיכות החדשות מוכנות לשימוש עתידי, ניתן לראות בהן תוצר חדש ושונה מהמקורי. אם חותך את הירקות לשימוש סמוך, הרי שזהו חלק מתהליך האכילה, ואין בכך איסור. אומר החזון איש – אך אם המוצר עבר שינוי אובייקטיבי, לדוגמא – הוא נמעך וכעת הוא שונה מהותית מהמוצר המקורי, ודאי שזהו מוצר חדש, גם אם השימוש בו יהיה מיידי. לכן אסור לעשות כך.

אמנם הרשב"א הדגיש שלא נאסר על אדם לחתוך מאכלו סמוך לאכילה "חתיכות גדולות או קטנות". אך מכיוון שהיתר זה אינו בהכרח מוסכם, רבים מן הפוסקים מנחים לחתוך לחתיכות גדולות יותר –

בית יוסף אורח חיים סימן שכא (לאות יב)

נכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות קצת ושיאכלו לאלתר וכל כהאי גוונא נראה דלית ביה בית מיחוש לדברי הכל

חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל יז סעיף ב

המחתך ירק וצנון וכל דבר דק דק, חייב משום טוחן. ולכן אסור לחתוך בצלים ליתן לתוך המאכל, אלא דוקא סמוך לסעודה לא מקרי טחינה מה שטוחן ואוכל תיכף, כדאיתא לעיל במלאכת בורר. ומכל מקום יזהר שלא יחתוך דק דק מאד אלא בחתיכות גדולות קצת. והחותכים הבצלים והצנון דק דק שעה או שתיים קודם הסעודה, קרוב הדבר לומר שחייב, והבצלים אסורים באכילה

ברם רבים מן הפוסקים חולקים על כך –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שכא סעיף ט

ראיתי מי שכתב דאם חותכים הבצלים שתיים וגי' שעות קודם הסעודה קרוב לחיוב חטאת, ותמיהני, אטו ליכא רבותינו המתירים לגמרי, תוס' ורא"ש והרמב"ם (לפי דעת רבינו הבי"ם)... , ועוד דכל שעושי קודם הסעודה בשביל הסעודה מקרי לאלתר וא"א לצמצם וכפי מ"ש לעיל סי' שיי"ט מקרי שלא לאלתר משחרית לבין הערבים אבל כל שלאותה סעודה אין חשש ובודאי יותר נכון לעשות סמוך לסעודה אבל כשרבים בני הסעודה בהכרח להקדים איזה זמן להכין בשביל כולם

ערוך השולחן מעיר שתי הערות משמעותיות –

א. רבים מן הראשונים סוברים שאין בכלל איסור לחתוך את הבצלים חיתוך דק. גם המבקש להחמיר ולחשוש לשיטת האוסרים, דיו שינהג כרשב"א ויחתוך את הירקות כרצונו סמוך לסעודה. חומרה מעבר לשיטת רוב הראשונים וגם שיטת הרשב"א היא מופרזת.

ב. הגדרת החיי אדם, שחיתוך שעה שתיים לפני הסעודה אינו חיתוך 'לאלתר', איננה הגדרה נכונה. כמובן שראוי להסמיך את החיתוך לסעודה ככל הניתן, אך זו ההגדרה – ככל הניתן. כל עוד החיתוך נעשה בזמן בו רגילים להתכונן לסעודה, הוא מותר.

הרב פיינשטיין פוסק כערוך השולחן, דהיינו כפשטות דברי הרשב"א, ודוחה את דברי החזון איש –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד טוחן שאלה א

האם מותר לחתוך ירקות דק דק בהאק מעסער (סכין מטבח) לאכול לאלתר, דכתב בערוך השולחן דיש מפקפקין לאסור, ודעתו להתיר, שהרי זהו גם כן סכין? תשובה: מותר, כדסובר בערוך השולחן שצדק מאד, אבל מן הראוי להחמיר בלא צורך גדול

שם שאלה ב

האם מותר למעוך ולרסק בננות?

תשובה: הנה פשוט לשון הרמ"א (סי' שכ"א סעי' י"ב) במחתך גרוגרות וחרובין לפני זקנים שאוסר בתוספתא הוא דוקא בחותך ומניח, אבל לאכלו מיד הכל שרי מטעם דמחתך בסכין אפילו דק דק לאכול לאלתר אינו בשם טחינה אלא בשם חתיכה לאכילה כדכתב המג"א בסימן ש"כ סק"ז ומפורש בפמ"ג בא"א סימן שכ"א ס"ק י"ד שלפני זקנים שתניא שאסור הוא להניח לאחר זמן. ואף שהמ"א כתב בס"ק ט"ו שבש"ג מפקפק על היתר דלאכול מיד וגם שהב"י כתב לזהר לחתוך לחתיכות גדולות קצת מסיק שבמדינתנו נהגו לחתוך הצנון דק דק מאד סמוך לסעודה, ועל מש"כ המג"א ומשמע דלפני מי שיכול ללועסו כך שרי כתב הפמ"ג נמי דהוא להתיר אף להניח לאחר זמן עיין שם ... ונמצא שהחזון איש בהלכות שבת סימן נ"ז שהמשמעות לשון לפני זקנים סובר דהוא מתפרש שהן מסובין לאכול ופליג מטעם זה ואוסר אף בכדי לאכול לאלתר הוא נגד הרמ"א והמג"א והפמ"ג והגר"א וגם הגר"ז והמ"ב ועה"ש ואף שרוצה לדחוק אליבא דהמג"א, ונגד המנהג להיתר שהעיד המג"א. שלכן שיטת החזו"א הוא דעת יחיד וגם נגד המנהג ואין לאסור, אלא שאולי לבעל נפש ראוי להחמיר שלא לעשות דק דק כדכתבו המ"ב ובש"ע הרב

בהמשך הרב פיינשטיין מציג טעמים נוספים להתיר את מעיכת הבננות לצורך אכילת התינוקות. נעין בהם בשיעור הבא.

במשנה ברורה (סימן שכא ס"ק מה) פוסק שעדיף לחתוך סמוך לסעודה, וחיתוך שאינו קטן מדי. אך אין למחות ביד המקלים, שהרי רוב הראשונים מקילים.

**רבנות –
סימן שכא סעיף יב**

סיכום**טחינת אוכל וחיתוכו**

אמנם מלאכת הטחינה, במקורה, עוסקת בטחינת דגן להפקת קמח, אך ממקורות מסוימים עולה שמלאכת טחינה שייכת גם באוכל המוכן לאכילה.

בתוספתא (מסכת ביצה פרק א) נאסר לרסק דבילה וגרוגרות לפני הזקנים.

במסכת שבת (דף עד עב) רב פפא אוסר לחתוך סילקא.

הצבענו על שלושה חידושים בדברי רב פפא –

א. מלאכת טוחן עשויה לכלול חיתוך, ולא רק ריסוק וכתישה.

ב. מלאכת הטחינה עשויה להתייחס גם לירקות הראויים לאכילה.

ג. מלאכת טוחן מתייחסת גם לחפצים שאינם אוכל.

עמדנו על הקשר בין שני החידושים הללו. לכאורה מצד עצמו, הטחינה איננה מחדשת דבר, כפי שציין האגלי טל. הטחינה הופכת חפץ גדול לאותו החפץ, בחלקים קטנים רבים. מה החידוש שניתן לזהות בטחינת דגן? ניתן להצביע על שתי משמעויות – א. צורנית – הקמח איננו דומה לחיטה. ב. מהותית – הקמח הוא מוצר שונה מהחיטה.

החידוש הראשון מתייחס לפן הראשון. אם בטחינה ניתן לזהות שינוי צורני, הרי שבחיתוך זה יותר קשה.

החידוש השני מתייחס לפן השני. אם אוכל כבר ראוי לאכילה, לכאורה קשה לזהות יתרון מהותי שהטחינה מקנה לו.

לכאורה מטעם זה ר"ח חולק על שני החידושים הללו. הטחינה צריכה לעמוד בשני הקריטריונים הללו – לחדש חידוש צורני בחפץ הנטחון, ולחדש בו חידוש מהותי. הטחינה צריכה לתת לנטחון איכות שלא הייתה בו קודם.

רוב הראשונים מבארים את הסוגיה באופן שלפחות אחד מהחידושים הללו זוכה להתייחסות –

הרא"ש מבאר שמדובר באוכל שאיננו ראוי לאכילה. זאת מכיוון שהוא מקבל את החידוש השני.

בעלי התוספות בשבת דף עד ע"ב פוסקים שדברי רב פפא אוסרים חיתוך של סילקא בלבד. מהו המאפיין של סילקא הגורם לאיסור ייחודי זה? למדנו שלושה הסברים –

1. בדברי האגלי טל עלה שהחיתוך המשנה את מהות הפרי, והופך אותו מפרי שאיננו ראוי לאכילה לפרי הראוי לאכילה, זהו החיתוך האסור (הגדרה זו קשורה לנקודה ב' – חיתוך יחשב טחינה רק אם הוא משפיע על המהות של הפרי).

2. בחידושים המיוחסים לר"ן הובאו דברי הרא"ה, הסובר שרק חיתוך המכין את האוכל לבישול זו מלאכת טחינה. ביארנו שזה דומה מאוד לדגנים – הם אינם ראויים לאכילה, והדרך המקובלת להכינם היא על ידי טחינה ולאחריה אפיה. ערוך השולחן תמה על כך – מדוע רק חיתוך הדומה להליך הכנת הדגן לאכילה זו תולדת טוחן? לכאורה התשובה לכך טמונה בדברי האגלי טל. לכאורה חיתוך איננו משנה ואיננו מחדש דבר בפרי או בירק. בכדי שנאמר שהחיתוך דומה לטחינה, צריכים לזהות תהליך דומה לתהליך שעובר החיטה.

3. בדברי הרא"ש מבאר את דברי בעלי התוספות, שחיתוך ירק שזו מהותית חלק מדרך הכנתו זו תולדת המלאכה. ניתן לבאר שדבריו קרובים לדברי החידושים המיוחסים לר"ן. החיתוך גרידא איננו מחדש דבר בירק. על כן הוא נחשב משמעותי רק לאור זאת שבדרך קבע הוא חלק מהליך הכנת האוכל.

הרמב"ם בפרק ח' מהלכות שבת פוסק שחיתוך ירק הוא תולדת טוחן. הרמ"ך מקשה מדוע לא ביאר מהו ההבדל בין איסור זה לבין היתר קניבת הירק ביום הכיפורים? הרמ"ך מציע לחלק בין ירקות שחיתוכם מכין אותם לבישול לבין ירקות אחרים. לכאורה דבריו מתחזקים מדברי הרמב"ם בפרק ז', שם הרמב"ם פוסק שהחיתוך את הירק לבישול חייב. הבית יוסף הסכים שכך יש ללמוד את הרמב"ם, שחייב החיתוך מצד מלאכת טוחן תקפה רק אם חתך ירקות כהכנה לבישול, ואפילו אם הירקות ראויים לאכילה גם ללא החיתוך.

לכאורה העיקרון העולה דומה לעיקרון שלמדנו בדברי הרא"ה המובאים בחידושים המיוחסים לר"ן. החיתוך הוא תולדת טוחן רק אם החיתוך הוא חלק מהליך הכנה שכזה.

מרכבת המשנה מפנה לדברי בעלי התוספות בדף קיד. בעלי התוספות מבחינים בין חיתוך דק לבין חיתוך שאינו דק. לכאורה דבריהם מתייחסים לפן הראשון. חיתוך שאינו דק אינו מחדש צורנית. אין הבדל בין מלפפון גדול וקטן, ובין מלפפון גדול שנחתך למספר חלקים וכעת הוא כמו הקטן. אך חיתוך המלפפון לקוביות קטנות מאוד יכול להיות מזוהה כיצירה חדשה.

השו"ע פוסק שהמתחך ירק דק חייב משום טוחן. פסיקה זו היא לחומרה, נגד רוב הראשונים (ונגד ביאורו שלו ברמב"ם).

לאור זאת שמדובר בפסיקה לחומרה, בצירוף סיבה נוספת להקל, ניתן להקל.

על כן, לפני שנפנה להלכה למעשה, עלינו ללמוד מספר גדרים נוספים.

חיתוך הסמוך לסעודה

הרשב"א פוסק שחיתוך דק לאלתר מותר, שהרי אין הגבלה על החיתוך בזמן האכילה. איסור חיתוך הסילקא הוא רק חיתוך שנועד לשימוש עתידי.

הבן איש חי, בשו"ת רב פעלים, מבאר שהדמיון של החיתוך לטחינה הוא רק אם החיתוך נעשה כהכנה לטיפול עתידי (סברא דומה לדברי הרמב"ם ודברי הרא"ה שהובאו בחידושים המיוחסים לר"ן, האומרים שהחיתוך האסור הוא חיתוך המכין לבישול).

ברם, תרומת הדשן נשאל אם לאדם שקשה ללעוס מותר לחתוך את האוכל דק מאוד. למעשה הוא מתיר, אך מסיבות אחרות, ולא מהטעם של הרשב"א. מכך שהוא נאלץ לקושש קולות אחרות מוכח שהוא חולק על הרשב"א, ואיננו מתיר חיתוך דק ביותר תוך כדי הסעודה.

החזון איש מוכיח מאיסור ריסוק הגרוגרות לפני הזקנים שאסור לרסק בזמן האוכל (שהרי האיסור הוא גם "לפני הזקנים" – בזמן אכילתם), והיתרו של הרשב"א, לכל היותר, מתיר חיתוך, שבלאו הכי איננו בדיוק טחינה.

לאור דיון זה, פוסקים רבים (בית יוסף, חיי אדם ועוד) מתירים לחתוך חיתוך שאיננו דק סמוך לסעודה. ערוך השולחן תמה על כך שהיתר זה כל כך מצומצם. לפי רוב הראשונים, חיתוך של ירק שאיננו סילקא מותר. גם אם נחשוש לשיטת המחמירים, אחרי שהחמרנו ודאי שניתן לסמוך על דברי הרשב"א ולחתוך את הירק סמוך לסעודה!

(ניתן להציג זאת כספק ספקא – החותך ירק שאיננו סילקא סמוך לסעודה מותר, שהרי ספק אם צריך לחשוש לשיטות הסוברות שאסור לחתוך את הירק הזה, וגם אם אסור, ספק אם הלכה כרשב"א, המתיר חיתוך של סילקא סמוך לסעודה).

(הוא מעיר הערה נוספת על הגדרת "לאלתר". החיי אדם מגדיר – שעה או שעתיים. הרשב"א מעיר שמספר השעות איננו הקריטריון, אלא הסמיכות העקרונית. חיתוך במסגרת ההכנה לסעודה הוא חיתוך "לאלתר"). הרב פיינשטיין פוסק כדבריו.

פתחנו בשיעור זה את לימוד מלאכת טוחן. עסקנו בהגדרת מהי היצירה שבמלאכת טוחן, עם ההשלכה היסודית לחיתוך ירקות. להלכה הוכרע שיש להחמיר, אלא אם כן ניתן לצרף טעם נוסף להקל. בשיעור הבא נעסוק בגדרים נוספים של מלאכת טוחן, ונעמוד על מהות הטחינה.